

s'hauria hagut de dir quelcom sobre el tema. No n'hi ha prou, creiem, afirmant l'unitarisme de l'autor, perquè la qüestió té implicacions importants a l'hora de fer una anàlisi del poema en el seu conjunt. Això, però, no treu res de la vàlua del treball de Jordi Cors, que ha estat realitzat amb una gran honestedat i amb una *akribia* que només una persona com ell, que reuneix en la seva persona l'hel·lenista i el semitista, podia palesar.

Una de les tesis que amb més decisió defensa Cors és que en el cant XI de l'*Odissea* no hi ha necessitat d'acceptar la idea d'una *katàbasi*. Malgrat que la formació no és original, té la força d'una profunda convicció. I, certament, una anàlisi imparcial del text homèric mostra ben a les clares que la consulta a Tirèsies no té lloc a l'interior de la terra. Una altra de les idees que sosté Jordi Cors és que l'autor de l'*Odissea* coneix el poema de *Gilgameš* (p. 224).

Notem que, d'acord amb el títol de l'obra, Cors ha concedit molt més espai al tractament del tema odisseic que no a la literatura oriental més o menys relacionada amb el poema homèric. De fet, la comparació no és el que, segons sembla, s'havia proposat l'autor, almenys una comparació que el menés a treure conclusions vàlides i importants. Per exemple, un cop Cors ha descrit el viatge d'Odiseu al món del més enllà, s'accontenta esbossant les idees sobre el món d'ultratomba entre els egipcis, els mesopotamis i altres pobles. I, en el darrer capítol, se'ns ofereix una visió sintètica del

tema de *Gilgameš* i el seu viatge al món dels morts, però sense insistir gaire en les semblances que poden oferir els dos poemes —o les diferències. L'interès del treball, però, no minva per això, car són escassíssims els estudis que tenim a Catalunya sobre les relacions Orient-Grècia que ara, des del desxiframent del micènic i els nous coneixements de la literatura del Pròxim Orient, poden ser un bon punt de partença per a obrir nous horitzons a la recerca. Cors és un dels cridats a aprofundir-hi. El llibre que ens ha ofert el mostra com un bon coneixedor dels dos mons. La bibliografia que maneja l'autor és molt completa, i sap prendre posicions en cada cas. En suma, que esperem d'ell, ben aviat, d'altres estudis sobre aquest fascinant món en el qual dues cultures es troben i s'influeixen. De fet, avui no es pot ser homerista sense poder disposar de les armes que ens forneixen les literatures del Pròxim Orient.

Josep Alsina Clota

Y. GRISÉ

Le suicide dans la Rome antique
Bellarmin, Montreal. Les Belles
Lettres, París 1982. 325 pp.

Aquest llibre, nascut d'una tesi doctoral defensada a la Universitat de Paris-Sorbonne per Y. Grisé no pretén, de cap manera, ser una guia

sobre el suïcidi a Roma que pugui satisfer tota mena de curiosos pel tema, sigui o no sigui un filòleg clàssic. Deixa molt clar l'autora, i també el seu il·lustre prologuista, P. Grimal, que l'estudi no és sociològic ni psicològic ni pretén endinsar-se en les foscores de l'ànima romana, sinó que parteix d'una recerca detallada de textos (des de la fundació de Roma fins al final del segle II dC), tria el vocabulari corresponent a la noció «suïcidi» i en fa una anàlisi detallada des d'un punt de vista semàntic i filològic. A aquesta primera voluntat de l'autora responen dues parts del llibre (precisament les que l'obren i el tanquen), fonamentals perquè d'elles neix la resta d'apartats: un capítol preliminar (que deixa un cert regust de no-exhaustivitat), titulat «La notion de suicide à Rome: examen sommaire de ses formes d'expression» i un annex, on Y. Grisé ofereix una llista dels més importants girs idiomàtics llatins (amb referència a autors que els usen) per indicar el suïcidi. Afegeix, a més a més, per concloure aquesta visió general de l'obra, que la tesi es mou al voltant d'una premissa fonamental, que és una mena de conclusió avançada *a priori*: a Roma no es jutjava el suïcidi en ell mateix, com a acte qüestionable, sinó en tot cas, «la intenció de qui comet l'acte o el mètode elegit per a fer-ho» (p. 18).

El llibre a més dels apartats citats, es divideix en capítols dedicats a: 1) una descripció detallada del suïcidi a Roma; 2) l'aspecte religiós del problema, tot mirant quina és la sort que espera els cossos i ànimes dels

suïcides; 3) la moral romana davant del suïcidi, i 4) l'aspecte jurídic de la qüestió, tenint en compte la tripartició entre homes lliures, soldats i esclaus.

Del capítol preliminar (pp. 21-28) cal remarcar, naturalment des del punt de vista de la història de les paraules, l'absència del mot «suicidium», el qual, a pesar de ser llatí, és d'ús relativament recent (meitat del segle XVIII). Dins del període històric que comprèn aquest estudi, les fórmules que designen «suïcidi» es poden classificar en dos grups: 1) expressions que revelen la consciència del subjecte de matar-se (*mortem sibi consciscere, mortem arcessere...*) i 2) fórmules que descriuen la fase «operacional» de l'acte (*se transuerberare, se injicere...*).

El capítol primer (pp. 31-57, «Fréquence du suicide chez les romains») recull i ofereix d'una manera molt clara totes les dades de les fonts, tenint en compte que la professora Grisé parteix de la idea que «no existia pas cap corrent suïcicògen entre els romans» (p. 32), idea no gens defensada habitualment. Per aconseguir això, fa una llista cronològica de suïcidis recollits per les fonts, des de l'origen de Roma fins a la fi de l'alt imperi. Aquest «cens necrològic» (pp. 34-53) l'estructura a partir de les següents dades: a) identificació de l'època històrica; b) data de la mort; c) identitat de la víctima; d) motiu del suïcidi al·legat per la font que refereix el fet; e) mitjà utilitzat per a matar-se. La llista comprèn, a més, dues subdivisions: suïcidis consumats i suïcidis no consumats i, naturalment, va

acompanyada de la imprescindible referència a la font que dóna la informació. El comentari a aquests quadres no permet arribar a conclusions espectaculars (pensar, per exemple, que a la societat romana existís una «libido moriendi»), sinó més aviat a la idea que el suïcidi fou viscut com una «solució excepcional» davant de «problemes excepcionals».

En el segon capítol (pp. 59-92, «Les types de suicide a Rome»), la professora Grisé intenta analitzar, a la llum de les modernes classificacions psicològiques i sociològiques, els tipus de suïcidi dins del món romà; és a dir, divideix els suïcidis recollits en: *a)* conductes d'evasió; *b)* conductes ideològiques; *c)* conductes oblatives; *d)* conductes agressives, i *e)* conductes lúdiques.

Les dades analitzades ensenyen que el sistema més utilitzat (*cf.* p. 61-62) fou, dins de les conductes d'evasió, el de la fugida i, en concret, el suïcidi comès per escapar a les conseqüències infamants d'una desfeta militar o d'una caiguda en desgràcia. De tota manera, la síntesi que podria resumir les conductes psicològiques romanes envers el suïcidi és que el romà, matant-se, no fuig de la vida mateixa, sinó d'una sèrie de condicions que, segons el punt de vista, la podien fer més insuportable que la mort mateixa.

Pel que fa als «Modes de suïcidi a Roma» (cap. III, pp. 93-123), l'autora els inventaria tenint en compte dues coses: la freqüència del testimoni d'un determinat «estil» i, en segon lloc, la categoria social que tenia en el món romà. Així, natural-

ment, sobresurt d'una manera clara un tipus de suïcidi directe (sense intervenció de tercers), el suïcidi a través del ferro (*ferrum, gladium, culter, etc.*), mentre que la freqüència i l'apreci del mètode va descendant, passant per sistemes com la intervenció d'altri, el suïcidi mutu, l'obertura de les venes (el suïcidi, probablement, més dolç i plaent, sobretot si es fa amb aigua calenta), l'emmetzinament i el penja ment (el mètode més «vulgar», el preferit pel poble baix i odiat per les classes elevades) i acabant per sistemes absolutament minoritaris com el suïcidi per immersió o per esclafiment (és a dir, tirar-se des d'una determinada alçada) i, fins i tot, el d'ina nicció.

Les parts II, III i IV del llibre (caps. IV, V; VI-VIII i IX-X, respectivament) abandonen ja l'aspecte més formal del suïcidi (magníficament tocat), per endinsar-se en una recerca de dades i una interpretació d'aquestes una mica superficial, perquè els camps que Y. Grisé pretén tocar en tan poques planes («Les conséquences religieuses du suicide à Rome»; «L'Éthique romaine face au suicide» i «Le droit romain et le suicide») necessiten, per a ells sols (i probablement des del punt de vista del suïcidi no el tenen), estudis monogràfics. Per això aquesta segona part del llibre dóna una mica la sensació de passar per sobre de qüestions importants, per tal de poder buscar i oferir al lector solament les pinzellades més interessants, les quals li posaran a l'abast una visió panoràmica i no pas un estudi detallat. Aquest, però, és també el mèrit del llibre que ara comentem.

Des d'aquest punt de vista es poden remarcar moltes presències interessants i també alguna absència: per exemple, el capítol cinquè, dedicat a la sort reservada als suïcides a l'altre món, s'ocupa d'una interessant anàlisi sobre una descripció i interpretació d'aquesta situació dins del món literari de l'*Eneida* de Virgili (lib. VI), sense arribar, però, a cap conclusió interessant; l'apartat de la moral romana envers el suïcidi fa una minsa descripció de la major part de corrents filosòfics que van ocupar-se del tema, però en canvi parla molt i bé d'una de les principals opcions triades pels romans: l'estoïcisme, des d'un doble i fonamental punt de vista, el de Ciceró i el de Sèneca (per més que també parli d'Epictet o de Marc Aureli). La conclusió és clara: per als estoics, encara que canviï el punt de vista de la reflexió, el suïcidi és, en darrer terme, el «veritable privilegi de la raó» (p. 223).

La resta de capítols toca ja, d'una manera més senzilla, altres punts, com són el suïcidi i la literatura llatina (la històrica i la de ficció) o la legislació del suïcidi a Roma, des de l'època republicana fins al segle II dC (fent especial èmfasi en la qüestió de si l'Estat confiscava o no els béns del suïcida).

La «Conclusió» del llibre (pp. 283-285) respon al criteri de recollir solament les dades que ha avançat l'autora als diferents capítols, sense intentar fer una idea de síntesi que, de tota manera, ja havia avançat a la introducció. En definitiva, aquest llibre, completat per un anex (ja citat), per un apartat de bibliografia

i per un *Index nominum*, omple d'una manera satisfactòria, encara que no exhaustiva, un buit d'estudis monogràfics important, i això, naturalment, sempre és bo.

Joan Gómez i Pallarès

CHARLES ROWAN BEYE
Epic and Romance in the
«Argonautica» of Apollonius
 Forew. by John Gardner.
 Southern Illinois University
 Press. (Literary Structures).
 1982. XIV. + 191 pp.

La serie «Literary Structures», dirigida por John Gardner, nos ofrece un nuevo trabajo cuyo autor, C. R. Beye, se había adentrado ya en la poesía de Apolonio de Rodas con un estudio sobre el carácter de Jason como héroe de amor («Jason as love-hero in Apollonius, Argonautica», *GRBS*, X, 1969, pp. 31-55), del que este libro es en parte ampliación y desarrollo.

El autor inicia su estudio con un capítulo dedicado al poeta, en el que, a la vez que nos introduce en los rasgos principales de su poesía, traza una semblanza del ambiente literario que dio lugar a la composición de las «Argonáuticas». En el capítulo segundo se pone de relieve la gran importancia de la tradición para una poesía de carácter erudito. El mito argonáutico, tan antiguo,